

Theo Hetteema

Bewerking van een artikel voor het magazine Moo!. Verschijnt in 2011 t.g.v. het 130-jarige bestaan van de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten

Hans Hoekendijk: een grensganger

Ieder groep heeft zijn grensgangers: mensen die de grenzen opzoeken, de grenzen van een groep overschrijven of meelevend aan de rand van een groep staan. De geschiedenis van de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten in Nederland kent heel wat van zulke grensgangers.

Voor de negentiende eeuw denk ik aan Johannes Hermanus Gunning Jr. (1829-1905), die als Hervormd predikant ooit beroepen werd als predikant van de Vrije Evangelische Gemeente in Amsterdam maar dit beroep op welsprekende wijze afwees. Voor de vrije evangelische kringen bleef hij echter altijd van belang, bijvoorbeeld met zijn boek over *De prediking van de Toekomst des Heren* (1888).

Voor de eerste helft van de twintigste eeuw is zo'n grensganger de, eveneens Hervormde, Johannes de Heer (1866-1961), voorman van de Maranathabeweging en het tijdschrift *Het Zoeklicht*. In zijn grote evangelisatiecampagnes wekte hij mensen tot geloof door de aanstaande wederkomst van Christus en Gods werk in het volk Israël te benadrukken. Hij had nauw contact met vrije evangelische gemeenten en nog steeds is er geen vrije evangelische gemeente die zonder de bundel van Johan de Heer kan.

In de tweede helft van de twintigste eeuw is er een derde Hervormde Johannes die het trio compleet maakt. Ik bedoel Johannes Christiaan Hoekendijk (1912-1975), die onder de roepnaam Hans in Indonesië opgroeide als zoon van de evangelist Kees Hoekendijk. Hoekendijk senior keerde in 1925 uit Java terug naar Nederland en werd predikant van de Vrije Evangelische Gemeente in Rotterdam en later in die van Bussum. Hij was een bekend spreker op Zoeklicht-Maranathaconferenties van Johan de Heer en een productief schrijver van stichtelijke en evangeliserende werken.

De jonge Hans krijgt het allemaal van huis uit mee en het is niet verwonderlijk dat hij gaat studeren aan de zendingsschool in Oegstgeest en van daaruit in Utrecht theologie gaat studeren. Die studie zal hij als Hervormd lidmaat doen. Hij wil als zending naar Indonesië en hij heeft zelfs promotieplannen als de Tweede Wereldoorlog roet in het eten gooit. Naar Indonesië gaat hij uiteindelijk na de oorlog en hij promoveert in 1948. De dissertatie die hij dan verdedigt vormt de kern van wat hij theologisch in de jaren daarna naar voren zal brengen, als hij secretaris is van de zendingsafdeling van de Wereldraad van kerken en later hoogleraar wordt in Utrecht en ten slotte in New York.

Hoekendijk moet niets hebben van enige exclusieve band tussen een volk en God. Een volk kan niet claimen God in zijn broekzak te hebben en er is zeker geen relatie tussen een volksaard en een speciale band met God. Die huiver heeft de oorlog hem wel meegegeven. Maar dan gaat Hoekendijk verder: ook de kerk moet niet claimen een volk van God te zijn en daarmee speciale voorrechten te hebben. De kerk is wel 'lichaam van Christus', zoals Paulus dat in het Nieuwe Testament al uitdrukte, maar dat mag nooit slaan op de pretenties van een enkel kerkgenootschap en slechts op de Kerk als geheel. Als de kerk al 'volk van God' mag heten, dan alleen in het *eschaton*, dat wil zeggen in het licht van Gods uiteindelijke plan met de wereld, waarvan de wederkomst van Christus de definitieve openbaring zal vormen.

Koninkrijk en wereld – dat staat voorop voor Hoekendijk. In de persoon en het werk van Jezus Christus geeft God heil aan de wereld. Sjaloom, de volle vrede, is de Bijbelse term die Hoekendijk gebruikt. De kerk moet verkondigen dat de sjaloom in Christus is gegeven, ze moet een gemeenschap vormen waarin de sjaloom geleefd wordt en ze moet in dienstbetoon beoefend worden. Apostolaat, de opdracht tot zending die de kerk zich stelt, bestaat uit een samenspel van die drie dingen, die elkaar versterken.

Hoekendijk kan hevig fulmineren tegen zending die kerkplanting of gemeentestichting als doel stelt. Planten van de sjaloom moet het enige doel zijn. 'Ik geloof in een kerk, die een functie van het apostolaat is, dat wil zeggen een instrument van Gods verlossend handelen in deze wereld' (*De kerk binnenste buiten*, 24). Niet meer en niet minder valt er over de kerk te zeggen. Niet minder dan dat: het is nogal een opdracht om Gods sjaloom uit te drukken in verkondiging, gemeenschap en dienstbetoon. Maar ook niet meer dan dat: de kerk is slechts een functie, een instrument in het apostolaat, geen doel op zich.

Met deze visie op kerk en zending wordt Hoekendijk een van de pijlers van de Nederlandse apostolaatstheologie, die vlak na de Tweede Wereldoorlog in protestants Nederland opgeld doet:

een theologie die de boodschap van de kerk voor de wereld en daarmee aandacht voor wat er in de wereld omgaat vooropstelt. Niet voor niets was Arnold van Ruler, de grote voorman van deze theologie, de promotor van Hoekendijks dissertatie. Van Ruler blijft echter altijd trouw aan de Hervormde gedachte van een volkskerk, een kerk die speciale opdracht heeft voor de kerstening van Nederland. Hoekendijk kan niets met zo'n manier van denken: het gaat er om dat Góð sjaloom te brengen heeft aan de wereld in Christus. De kerk neemt daarin een ondergeschikte plaats in. 'Men zal over de kerk alleen en passant en volstrekt zonder nadruk spreken, wanneer men Gods handelen met de wereld wil prijzen' (*De kerk binnenste buiten*, 48). God heeft een zending met de wereld en de kerk is slechts een functie van Gods handelen. 'Missio Dei', zending van God vóór elke menselijke bemoeienis en agenda, zal dat gaan heten in de zendingsleer.

Hoekendijk zal zijn visie op zending vooral in de Hervormde kerk en theologie ontvouwen. Maar in zijn theologische accenten zie je duidelijk zijn vrije evangelische wortels terug. Een kerk die zich bescheiden als een instrument opstelt – het past bij de vrije evangelische gemeenten, die zich liever tooien met het woord 'gemeente' dan met het woord 'kerk'. Een kerk die in alle facetten van haar verschijnen (verkondiging, gemeenschap en dienstbetoon) zendingsgericht is – het is precies wat de oprichters van de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten ooit bedoelden toen ze in hun Beginselen schreven dat hun bondsgemeenten als doel moesten hebben zendingsgemeenten te zijn. De consequente christologie – in de hele theologie denken vanuit Christus: het is herkenbaar vrij evangelisch.

En natuurlijk komt er bij Hoekendijk veel terug van de Maranathakringen, die lééfdén voor het getuigenis en zich verder om kerkelijke structuren en instellingen niet bekommerden. De manier waarop Hoekendijk het thema van het eschaton en de wederkomst uitwerkt, verschilt enorm van de Maranathabeweging. Maar de nestgeur van thuis blijft Hoekendijk zijn hele leven bij. Dat blijkt wel aan het einde van zijn leven als hij in New York een voorkeur heeft voor een kleine huisgemeente en met zijn Christusgerichte theologie weinig aankan met de in de jaren zeventig populair wordende ervaringstheologieën (zwarte theologie, feministische theologie).

Het is niet voor niets dat docenten apostolaat en zending van het Seminarium van de Bond vaak iets met Hoekendijk hebben gehad. Gerard Siebert liet zich door Hoekendijk inspireren in zijn pleidooi voor een vernieuwde missionaire identiteit van de vrije evangelische gemeenten. En als Hans Hommes schrijft: '“Vrij evangelisch” kan worden ingevuld als: een goede boodschap (het evangelie) realiserend voor alle mensen (vrij toegankelijk). Dat eist een op de toekomst gerichte houding...', dan is dat echte Hoekendijks taal (*Ten antwoord op een stem*, 123).

Hoekendijks theologie vertoont een nieuwsgierigheid om de wereld in al haar vezels te leren kennen. Als God de wereld op het oog heeft met zijn sjaloom, hoef je geen angst voor het wereldse te kennen. Die onbevreesdheid is voor het vrij evangelische wel eens een maatje te groot gebleken. Maar een Bond die een gedeelte uit het Bijbelboek Openbaring in zijn logo heeft staan, moet toch iets hebben met Johannessen die vanaf de zijlijn kritiek en bemoediging toeroepen, zoals de ziener Johannes op Patmos ooit deed aan de gemeenten in Klein-Azië?

Literatuur:

J.H. Gunning Jr., *Het kruis des Verlossers. De prediking van de toekomst des Heren, ingeleid door Albert de Lange en Leo Mietus* (Klassiek licht; Barneveld: Nederlands Dagblad, 2008).

J.C. Hoekendijk, *De kerk binnenste buiten* (Amsterdam: Ten Have, 1964).

Hans Hommes, 'Apostolaatstheologie tussen heil en onheil,' in: M Nijkamp e.a. (red.), *Ten antwoord op een stem. Bijdragen bij het 100-jarig bestaan van de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten in Nederland* (Kampen: Kok, 1981), 112-124.